

Рацул А.Б.

*к. пед. н., професор кафедри педагогіки,
декан психолого-педагогічного факультету,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка*

ПЕДАГОГІКА СПІВРОБІТНИЦТВА В РОБОТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА З БАТЬКАМИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкривається проблема сімейно-родинного виховання молодших школярів та співпраця вчителя початкових класів з батьками учнів.

The article devoted to the problem of education of the junior pupils. The problem of cooperation between the searcher of primary school and the pupils parents is discussed in this article.

Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування й реалізацію нових методологічних засад шкільного та родинно-сімейного виховання. Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», державними національними програмами «Освіта» та «Діти України», Концепцією «Сім'я і родинне виховання» визначено, що центром виховного впливу має стати дитина. Тому нині серед педагогів, соціологів спостерігається підвищена увага до родини, сім'ї, оскільки саме сім'я є першим осередком становлення особистості. Це зумовлено об'єктивними процесами гуманізації і демократизації суспільних відносин.

Наукові підходи до стану сімейно-родинного виховання в сучасних умовах розроблені в дослідженнях Т. Кравченко, М. Міщенко, А. Ноури, В. Постового, М. Стельмаховича та інших, які визначили типи сімей, основи психолого-педагогічної культури батьків, умови успішного сімейно-родинного виховання.

Ці питання розглядали О.В. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, К. Ушинський, а також А.С. Макаренко, який зазначив, що «сім'я – це

природний колектив. Сім'я стає первинним природним осередком суспільства, тим місцем, де реалізується краса людського життя, куди приходять відпочивати переможні сили людини, де ростуть і живуть діти – головна радість життя» та В.О. Сухомлинський, який відстоював позицію, що батьки – головні природні вихователі, які становлять ядро виховного впливу на дітей у родині.

Об'єктом нашого дослідження є сімейно-родинне виховання молодших школярів та співпраця вчителя початкових класів з батьками учнів.

Мета дослідження – показати необхідність взаємозв'язку, співпраці школи та сім'ї через роботу вчителя з батьками молодших школярів.

Незаперечним є той факт, що у всі часи сім'я відчувала потребу підтримки з боку суспільства у вихованні дітей. Історія підтверджує, що коли люди жили великими сім'ями, то необхідність знань, умінь та навичок сімейного життя передавалися від покоління до покоління природно. Із розвитком суспільства, коли сімейні зв'язки між поколіннями порушувалися, передача необхідних знань про формування сім'ї та виховання дітей ставала однією з найважливіших потреб.

Серед масових закладів, що мають найбільший зв'язок із населенням в цілому і, з родиною зокрема, є школа. Саме їй випала роль стати могутнім знаряддям суспільно-педагогічної підтримки, що має оздоровити родину як соціально-виховний інститут [2, 49]. Тому школу розглядають як один із найвпливовіших чинників соціалізації особистості.

Висока відповідальність батьків перед суспільством за виховання дітей вимагає від них значних знань у галузі психології, фізіології, валеології, педагогіки. Переважна більшість батьків вирізняється вкрай низьким рівнем психолого-педагогічної культури, що призводить до негативних наслідків в системі сімейного виховання, породжує сімейні трагедії. Це родини, які продукують так званих педагогічно занедбаних дітей. Такі сім'ї з погляду педагогіки та психології автор підручника М.М. Фіцула поділяє на три групи:

- 1) педагогічно неспроможні;
- 2) педагогічно пасивні;
- 3) антипедагогічні.

Перша група – сім'ї, у яких батьки намагаються виявити певну активність

у вихованні дітей, проте, роблять це невміло. Їхній виховний вплив непослідовний, педагогічно необґрунтований. Найчастіше вони керуються власним досвідом, якого набули, коли свого часу їх виховували батьки (авторитарний стиль, обмеження свободи, погрози й покарання або вседозволеність, потурання примхам).

Друга група – сім'ї, які не виявляють особливої активності у вихованні дітей, тобто педагогічно пасивні. Вони з об'єктивних (хвороба, зайнятість, часта відсутність) або суб'єктивних (відсутність єдиного погляду на виховання, розлад між батьками, часті конфлікти) причин не можуть належним чином виховувати дітей. У таких сім'ях стосунки між батьками напружені, конфліктні. За сімейними негараздами вони не знаходять часу для виховання дітей, втрачають контроль над ними.

Третя група – сім'ї, що характеризуються антипедагогічними, аморальними умовами виховання дітей. У таких сім'ях панує дух неповаги до правил моралі та вимог законів. Батьки своєю поведінкою (пияцтво, злодійство, розпуста тощо) створюють у сім'ї антипедагогічну обстановку, намагаються виправдати відхилення від норм поведінки у своїх дітей, протиставляють вимогам школи свої сімейні вимоги [3, 377-378].

Виникає питання: чи може суспільство зарадити тому, що сімейні негаразди порушують процес соціалізації дитини? Звичайно, якщо йдеться про соціально неспроможну сім'ю, то потреба соціального втручання всім зрозуміла. Для зовні благополучної сім'ї таке втручання неприйнятне. Проте це не означає, що школа має байдуже спостерігати, як впливає на дитину ситуація, коли, наприклад, батьки приділяють недостатньо уваги дитині або висувають до неї надто завищені вимоги. Зрозуміло, що в цих випадках будь-який диктат з боку вчителя є неприпустимим. Натомість, приклад правильних педагогічних впливів дає позитивний ефект.

Найкращою формою організації роботи школи з сім'єю є спільна діяльність батьків, учителів та дітей у позакласних заходах, бо саме тут батьки мають змогу долучитися до позитивного досвіду інших родин, у яких стосунки більш гармонійні й соціальні потреби дітей задовольняються.

В Олександрійському навчально-виховному комплексі (ЗНЗ I-III ступенів, ліцей № 17) вивчення проблеми впливу школи на виховання дітей у сім'ї розпочалось з анкетування вчителів початкових класів цієї школи. Метою нашого анкетування було з'ясування таких питань, як форми взаємодії учителів із батьками, оцінка вчителем ефективності своєї співпраці з родинами учнів, засоби залучення батьків до співробітництва, характеристика учнів, батьки яких активно беруть активну участь у позакласній роботі, а також перспективи спільної діяльності школи й родини у вихованні дітей.

Порівнювалися відповіді вчителів, які викладають у спеціалізованих класах: Л.С. Татарина (класний керівник 2-Б класу), І.М. Мазур (класний керівник 4-Г класу), Н.М.Шпильова (класний керівник 4-А класу) та

вчителів, котрі викладають у звичайних класах: В.А. Бугрій (класний керівник 2-Г класу), Ю.В. Коваленко (класний керівник 3-Д класу), О.В. Бурковська (класний керівник 4-Д класу) та інші. Разом 20 вчителів початкової школи.

Результати дослідження показали, що відповіді вчителів стосовно ступеня залучення батьків до позакласної роботи розподілилися на три групи. Перша група – це вчителі, які оцінювали рівень ефективності своєї співпраці з родинами учнів за показником «ступінь залучення батьків до позакласної роботи» на 5-10 відсотків.

Друга група – ті вчителі, які оцінювали рівень ефективності своєї співпраці з родинами учнів за показником «ступінь залучення батьків до позакласної роботи» на 20-25 відсотків.

До третьої групи увійшли ті вчителі, які оцінювали рівень ефективності своєї співпраці з родинами учнів за показником «ступінь залучення батьків до позакласної роботи» на 80-90 відсотків.

Такий розподіл можна пояснити тим, що вчителі по-різному ставляться до роботи з батьками. Слід зазначити, що до першої групи увійшло 20% опитуваних. Практично всі вони викладали у звичайних класах. До другої групи увійшло 53% учителів, причому серед них учителі звичайних та спеціальних класів розподілилися приблизно порівну. До третьої групи увійшло 27% вчителів. Практично всі вони викладають у спеціалізованих класах.

Відповідно до визначених груп було проаналізовано форми взаємодії вчителів із батьками. Класні керівники, які увійшли до першої групи, зазначили, що основною формою взаємодії є батьківські збори. Дехто додав, що у разі потреби вони викликають батьків до школи. Результати опитування показали, що слова «в разі потреби» означають певні неприємні ситуації. Отже, говорити про довірчі стосунки та співпрацю між учителем та батьками в цьому випадку недоречно.

Вчителі, які увійшли до другої групи, зазначили більш широкий спектр взаємодії. Наприклад, індивідуальні бесіди стосовно виховання дітей, спілкування з батьками по телефону або через записи в щоденнику.

Найбільше різноманітних форм взаємодії було виявлено у вчителів третьої групи. Крім зазначених вище, вони додавали анкетування, спілкування в процесі роботи батьківського комітету, і, головне, через

спільні справи в позакласній роботі.

На запитання стосовно характеристики учнів, батьки яких беруть активну участь у позакласній роботі, відповіді вчителів усіх трьох груп збіглися. Вони однотайно зазначили, що ці діти беруть активну участь в житті класу, сумлінно ставляться до навчання, хоча успішність може бути різною. Педагоги також підкреслювали, що такі діти зазвичай комунікабельні, щирі, охоче допомагають один одному та вчителю.

Особливо цікавими були результати аналізу відповідей стосовно перспектив спільної діяльності вчителів і батьків у вихованні учнів. Тут відповіді представників першої та третьої груп дуже відрізнялися. Виходячи з відповідей учителів першої групи, можна зробити висновок, що вони, на жаль, не замислюються над проблемою пошуку ефективних форм взаємодії з батьками. Наприклад: «Від батьків залежить майже все. Я – учитель, займаюся вихованням, навчанням, розвитком учнів протягом шести годин. А батьки – решту часу, починаючи від народження» така відповідь має сенс, проте вона свідчить про фактичну відмову від співпраці з батьками. Решта вчителів першої і другої груп обмежилася загальними фразами про користь контакту сім'ї та школи. Наприклад: «Сподіваюся на поліпшення успіхів у навчанні, згуртування колективу, підвищення дисципліни». Зрозуміло, що такі добрі наміри не можуть здійснитися самі собою, а потребують наполегливої та копіткої роботи. Як показало дослідження, це добре розуміють учителі третьої групи. Виходячи з їхніх відповідей, можна сформулювати принципово нові підходи до взаємодії з батьками. Зокрема, переорієнтація необхідності спілкування з батьками у ситуації певних негараздів на співпрацю в спільній діяльності з виховання дітей. Учителі зазначають, що разом з батьками вони планують заходи, які допоможуть поліпшити стосунки між дітьми, сформувати в класі згуртований колектив, підвищити пізнавальну активність дітей, рівень їхньої вихованості тощо.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити такий висновок, що тільки погоджені дії, цілковита взаємодія сім'ї і школи здатні піднести ефективність педагогічного впливу. Так, автор навчального посібника Н.П. Волкова, дбаючи про ефективну взаємодію з ними, пропонує, щоб учитель під час співпраці з батьками враховував важливість таких чинників, як:

1. Запрошення батьків до співпраці.

Часто вчитель вважає, що батьки перебувають в опозиції до нього.

Намагаючись запобігти можливим запереченням з їхнього боку, він починає розмову в директивному тоні замість того, щоб зрозуміти їхні почуття, виявивши стриманість, відкритість. Доброзичливість, відкритість у спілкуванні з батьками – перший крок до співпраці з ними.

2. Дотримання позиції рівноправності.

Об'єднання зусиль учителя та родини школяра можливе за взаємним визнанням ними рівноправності. Перший крок має зробити вчитель, оскільки до цього його спонукає професійний обов'язок.

3. Визнання важливості батьків у співпраці.

Учитель повинен завжди наголошувати на важливій ролі батьків у вихованні та розвитку дитини.

4. Вияв любові, захопленості їхньою дитиною.

Психологічний контакт із батьками виникає одразу, як тільки вчитель виявляє розуміння дитини, симпатизує їй, бачить позитивні та негативні риси. Батьки, відчувши доброзичливість учителя, більш охоче спілкуються з ним, налаштовуються на співпрацю.

5. Пошук нових форм співпраці.

Учитель може запропонувати одному з батьків організувати батьківські збори, разом визначити їхню тематику, структуру тощо. Особливо корисний обмін думками з батьками щодо налагодження взаєморозуміння з дітьми.

Процес спільної роботи з батьками молодших школярів буде ефективним за умови дотримання педагогом психолого-педагогічних правил та вимог, які виділяє Н.П. Волкова. До них належать:

- Використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків. У спілкуванні з батьками слід уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування. Нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі. Цінність їх полягає у розвитку почуття власної відповідальності, вимогливості, громадянського обов'язку як учителів, так і батьків.

- Довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їхньої педагогічної культури й активності виховання. Психологічно батьки готові підтримати потреби школи. Навіть батьки, які не мають педагогічної підготовки й освіти, з розумінням і відповідальністю ставляться до виховання дітей.

- Педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в

життя сім'ї. Класний керівник – особа офіційна, але за специфікою своєї роботи може стати свідком стосунків, які приховуються від сторонніх. Якою б не здавалася йому сім'я, учитель повинен бути тактовним, ввічливим, інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дитини.

– Життєстверджувальний, мажорний настрій при розв'язанні проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості. Формування особистості дитини передбачає подолання труднощів, протиріч у її житті.

Взаєморозуміння вчителів і батьків можливе тільки на основі їхніх систематичних особистих контактів. Але дефіцит таких контактів очевидний. Він зумовлений, головним чином, нерозумінням батьками зазначення таких контактів у вихованні дитини. А вони потрібні.

Батьки віддають дитину до школи з надією, що вона потрапить до рук розумного, душевного, гуманного вчителя, який і забезпечить її добре виховання. Та цього мало. Лише спільна, узгоджена діяльність вчителів і батьків є запорукою успіху виховної роботи.

Спеціальну виховну роботу проводять із сім'ями, які допускають відхилення у вихованні дітей. Тому завдання педагогічної освіти полягає:

- нагромадженні педагогічних знань, необхідних батькам для виховання дитини;
- самовихованні батьків, тобто підвищенні їхньої самосвідомості, та визначенні особистої шкали цінностей [5, 56].

Ось чому автор підручника з педагогіки М.М. Фіцула подає такі рекомендації:

По-перше, спрямованість роботи з педагогічно неспроможними сім'ями передусім на підвищення їхнього психолого-педагогічного рівня. З цією метою їх залучають до загальної системи педагогічного всеобучу, влаштовують консультації з окремих питань виховання дітей у сім'ї.

По-друге, із сім'ями педагогічно пасивними необхідно працювати переважно індивідуально, домагаючись розуміння батьками хибності своєї поведінки, пробудження в них почуття відповідальності за виховання дітей, усвідомлення потреби у перебудові системи стосунків у сім'ї, бажання докорінно змінити сімейний уклад.

По-третє, у роботі з антипедагогічними сім'ями спиратися на те, що вони також хочуть бачити власних дітей чесними, культурними, здоровими, щасливими. З ними потрібно обговорювати упущення у вихованні дітей,

накреслювати способи їх усунення, зміни сімейних стосунків.

По-четверте, батькам, яких поглинула діяльність в сфері бізнесу, необхідно довести, що такий стиль сімейних стосунків робить дитину самотньою, емоційно нестійкою та ін. Таким дітям і в дорослому житті, напевне, буде непросто. Тому батькам варто подумати про адаптацію їх до реального життя, про недоцільність перекладання відповідальності за виховання дітей на вчителів, репетиторів. Дитині більше потрібен емоційний зв'язок саме з батьками, їхня безпосередня участь у житті дитини важливіша, ніж машина, охорона і прислуга. Діти повинні відчувати, що для батька і матері вони не менш важливі, ніж робота. У таких сім'ях слід заохочувати інтерес дітей до навчання, а не переконувати їх у тому, що вищий навчальний заклад і робота їм забезпечені, незалежно від шкільних успіхів. Також потрібно вести розмову про те, що відгородження дитини від однолітків звужує коло її спілкування, вона не навчиться будувати свої стосунки з різними людьми, дружити й любити за покликом душі [3, 379-380].

З вищеназваних рекомендацій зрозуміло, що на сучасному етапі потрібна система підготовки молодих людей до сімейного життя, озброєння їх знаннями і вміннями в галузі формування повноцінної сім'ї і виховання дітей.

Формування педагогічної культури батьків у сучасному закладі освіти здійснюється через університети педагогічних знань, лекторії для батьків, позакласний педагогічний всеобуч.

Університети педагогічних знань, що об'єднують кілька етапів, створюються за сприяння відділів освіти на рівні районів, опікунських рад закладів освіти і шкільних рад та працюють на громадських засадах. Факультети охоплюють батьків дітей певних вікових груп: молодшого, середнього, старшого шкільного віку. До роботи в університетах залучаються провідні педагоги, психологи, медики, юристи, соціологи та інші фахівці.

Лекторії для батьків створюються в освітніх закладах й об'єднують батьківську громадськість, зацікавлену в глибокому й ґрунтовному вивченні певної проблематики: «Батьки – головні вихователі», «Можливості сім'ї щодо духовного розвитку особистості»; «Здоровий спосіб життя сім'ї та фізичне виховання дітей» тощо. Цінність лекції полягає у тому, що нею можна охопити практично всі проблеми сімейного виховання, із яких батьки мають обмежені знання, а їхнє вивчення не завжди посилює для самостійного опрацювання.

Найдоцільнішою формою педагогічного всеобучу батьків вважається

позакласна, в процесі якої вчитель відходить від традиційного монологу (лекції, бесіди), поєднує індивідуальну роботу із групами батьків, педагогічне спілкування з окремими членами родини, залучає психолого-педагогічне консультування членів родини з питань навчання і виховання дітей, тестування й анкетування батьків і дітей, тренінгів, практикумів, рольових ігор тощо, спрямованих на встановлення в сім'ях міцних морально-етичних зв'язків між дорослими і дітьми, атмосфери взаємопорозуміння, співпраці [4, 3-4].

Організуючи роботу з батьками у формі позакласного всеобучу, ми пропонуємо використовувати навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків. На наш погляд, такий план всеобучу сприятиме тіснішій співпраці батьків і педагогів у справі виховання молодого покоління. Запропонований добір тем для організації роботи з батьками не є обов'язковим, він лише дає змогу вчителю створити свої власні плани на основі тих, що пропонуються, залежно від характеру батьківської аудиторії, яку потрібно збільшувати. Також нами були розроблені перші збори, які проводяться з батьками шестиліток. Ці збори проводились у першому класі ОНВК. Вони дали позитивний результат, оскільки кількість батьків на наступних зборах, які відбулись через місяць, збільшилась, а це свідчить про те, що вчитель зміг зацікавити батьків. Було проведено одне художньо-фізкультурне свято з батьками учнів 2-4 класів на тему «Здоров'я сім'ї – здоров'я дитини». Батьки були присутні не лише як спостерігачі, але і як активні учасники. Всім присутнім це свято дуже сподобалося. Такий висновок можна зробити з аналізу свята, який проводився після змагань. Батьки запропонували провести такі свята взимку та навесні.

Отже, тісний взаємозв'язок вчителя з батьками учнів підвищує рівень навчання учнів, рівень взаємодопомоги в навчально-виховному процесі.

Як вище вже було зазначено, одним із засобів підвищення психолого-педагогічної культури батьків є співпраця з учителем, який навчає дитину. Ця взаємодія класного керівника з родиною реалізується через різноманітні форми роботи вчителя з батьками учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2001. – С. 220-223.
2. Новгородський Р. Сім'я та школа як соціально-виховні інститути // Рідна школа. – 2004. – Квітень. – С. 48-50.
3. Фіцула М.М. Педагогіка. – К.: Академія, 2002. – С. 373-391.
4. Організація роботи з батьками. Методологічні рекомендації // Шкільний

світ. – 2002. – № 33. – С. 1-8.

5. Пащенко М.І. Методика роботи з батьками // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 9. – С. 53-63.